

Tyska Ordens mynt

Medeltida fynd i Sverige

Riddare ur Tyska Orden

B-uppsats i arkeologi
Stockholms Universitet
VT-2007
Av: Staffan Lundmark
Handledare: Kenneth Jonsson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1.	INLEDNING.....	1
1.1	Bakgrund.....	1
1.2	Syfte.....	2
1.3	Frågeställningar.....	2
1.4	Begränsningar.....	2
1.5	Metod.....	2
2.	FORSKNINGSHISTORIK	3
3.	ALLMÄNT OM TYSKA ORDENS MYNT.....	3
3.1	Tyska Ordens monetära system.....	3
3.2	Fynd och spridning.....	4
3.3	Fyndsammanhang.....	5
4.	HANSAN.....	8
5.	ANALYS OCH SLUTSATS.....	8
6.	SAMMANFATTNING.....	8
7.	LITTERATURFÖRTECKNING.....	10

Abstract: This paper deals with the monetary system of the ”Teutonic Order” and the traces of that system in today’s Sweden. As this system is not yet described in any Swedish work, I will discuss it and so contribute somewhat to the understanding of the monetary system of the Teutonic Order.

Omslagsbild: Riddare med Tyska Ordens insignia

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

På 1000-talet började den muslimska befolkningen i Palestina trakassera de kristna pilgrimerna som plundrades, såldes som slavar eller dödades. De kristna blev utestängda från Jerusalem. Detta föranledde påven Urban II att år 1095 formulera korstågstanken. I korstågstanken låg att deltagarna skulle återerövra Jerusalem och därmed få evig syndaförlåtelse – både vad gäller begångna synder som de som skulle begås i framtiden.

Det första korståget lämnade Europa 1096 och blev en succé. Jerusalem erövrades år 1099 och ett antal kristna kungadömen kunde grundas på palestinsk mark.

År 1187 intog muslimerna (under Saladin) Jerusalem och det föranledde ytterligare ett korståg till Palestina. Detta tredje korståg utgick från England (med Richard Lejonhjärta som ledare), från Frankrike (med Philip II August som ledare) och från Tyskland (med Fredrik I Barbarossa som ledare) år 1190. Korsfararna försökte inta Jerusalem men lyckades inte med det, utan man vände sig i stället mot Accra och intog den staden.

Där bildades år 1191 ett sjukhus för att ta om hand sjuka/sårade pilgrimer och korsfarare. Sjukhuset var primitivt och finansierades av de två tyska städerna Lübeck och Hamburg.

År 1198 formerades verksamheten vid sjukhuset i en riddarorden. Av påven fick man namn (Orden der Ritter des Hospitals Sankt Marien des Deutschen Hauses zu Jerusalem – på svenska heliga Marias Tyska Orden i Jerusalem), insignia (ett svart malteserkors på vit botten) och stadgar (som var identiska med Tempelriddarorden – men med skillnaden att det officiella språket inom Orden var tyska).

Tyska Orden spelade aldrig någon större roll i stridigheterna i Palestina jämfört med Tempelriddarorden och Johanniterna. Med stöd från de tysk-romerska kejsarna lyckades man behålla sin självständighet och undgå att sväljas av de större ordnarna.

Tyska Orden fick stora förläningar inom det tysk-romerska kejsardömet och dessa kom att förbättra den ekonomiska basen och medförde att medlemsantalet ökade.

Tyska Ordens ledare (vald på livstid) benämndes Hochmeister (högmästare) och hans ställföreträdare benämndes Grosskomtur. Lokalkontor inom Tyska Ordens område benämndes Komtur. Ordens första högkvarter låg i Accra i Palestina.

Om Tyska Orden höll en låg profil i Palestina, blev deras betydelse desto större i Europa. Orden hade ingen begränsande paragraf i sina stadgar (vilket både Tempelriddarna och Johanniterna hade – de hade bland annat stadgat att bara användas i syfte att återta det Heliga Landet) och kunde alltså användas också inom Europa. Det första uppdraget kom år 1211 från den ungerske kungen och innebar att Orden skulle sätta stopp för österifrån kommande folk som trängde in i Europa (t.ex. kumaner och petjeneger från turkiska stäppen).

Detta utfördes med framgång och ordensriddarna började etablera sig på de intagna områdena, med byggande av borgar, kyrkor och städer. De blev så småningom en sådan stor maktfaktor att den ungerske kungen kände sig hotad och drev ut Orden från Ungern.

Ganska omgående fick Orden nästa uppdrag från hertig Konrad av Masowien, som uppdrog åt Orden att sätta stopp för de härjande pruserna norr om hertigens domäner. Orden åtog sig detta men med erfarenhet från det ungerska äventyret krävde de, och fick, ett område vid nuvarande Kulm för att där inrätta ett högkvarter. I ett avtal som överenskomms ingick bland annat att intaget område skulle tillfalla Orden som förläning, formellt under tysk-romerske kejsaren men i praktiken som Ordens egendom. Avtalet godkändes av Konrad och ratificerades av kejsaren och påven och placerades i Vatikanens arkiv. År 1230 godkände påven att det tilldelade landet vid Kulm skulle utgöra Ordens egendom.

År 1231 påbörjade så Orden ett fälttåg mot pruserna med målsättning att pruserna skulle besegras militärt och att de skulle kristnas – med våld om så krävdes – och Orden skulle erövra land för egen räkning och landet skulle öppnas för handel och kolonisation.

Samtliga mål uppfyllades i ett brutalt och blodigt fälttåg. Erövringen av Preussen, Kurland och Livland var det blodigaste och brutalaste som utspelats i östersjöområdet.

År 1237 anslöt sig Svärdsriddarorden (senare benämnd Livländska Orden) till Tyska Orden och fick då en under Tyska Orden underordnad position men med en självständig roll med egna ordensmästare och egen myntning. Under 1300-talet intogs Litauen, Danzig och hela Ostpreussen. Ett antal städer och kraftigt befästa borgar anlades.

År 1283 erkändes Tyska Ordens preussiska erövringar som en självständig stat och år 1309 flyttades högkvarteret till Marienburg (nuvarande Malbork i Polen). På 1280-talet grundades Königsberg (nuv. Kaliningrad) som blev en betydande utskeppningshamn.

Redan år 1260 fick Orden donationsgods i Sverige av Karl Ulvsson och detta föranledde att Orden bildade ett lokalkontor (en komtur) i Sörmland (Årsta) som var verksamt mellan åren 1262 och 1467.

Tyska Orden ockuperade Gotland år 1398 för att få slut på den sjörövarorganisation (Vitaliebröderna) som då använde Gotland som bas. År 1408 såldes Gotland tillbaka till Danmark (drottning Margareta). Tyska Ordens städer var medlemmar i Hansan, där också Orden var formell medlem.

I takt med att länder och städer antog katolicismen berövades Ordens argument för väpnad kamp i Baltikum. Detta tillsammans med militära nederlag gjorde det svårare för Orden att få stöd från påven och hoven i Europa under 1400-talet.

Den siste stormästaren (Albrecht av Hohenzollern) lämnade katolicismen (som var Ordens grundval) och gick över till Martin Luthers lära år 1525 och därmed var Tyska Ordens tid som maktfaktor slut. Orden övergick därefter till att vara hertigdömet Preussen, till en början underställd Polen.

Den livländska grenen av Tyska Orden fortlevde till år 1562 då den dukade under i kraftmätningen om Baltikum mellan Sverige, Ryssland och Polen/Litauen.

Tyska Ordens område i nuvarande södra Tyskland levde emellertid vidare till år 1809. Där präglade man också mynt (Craig 1954:187).

Tyska Orden finns än i dag – men nu som en munkorden i mellersta Europa.

1.2 Syfte

Tyska Orden är ett ganska okänt begrepp i Sverige och någon svensk undersökning av deras monetära system finns ännu inte. Med denna uppsats hoppas jag kunna lyfta frågan och bidra något till förståelsen av Tyska Ordens monetära system.

1.3 Frågeställningar

Hur ser Tyska Ordens monetära system ut?

Vad har hittats av deras mynt i nuvarande Sverige och var har det hittats?

1.4 Begränsningar

Denna uppsats behandlar fynd av Tyska Ordens mynt (som lösfynd, hopade fynd och skattfynd) i det som är dagens Sverige, där alltså dåtidens Finland är exkluderad samt dåtidens danska områden (Skåne, Blekinge och Halland) är inkluderade samt de områden som då var norska (Bohuslän, Jämtland och Härjedalen) är inkluderade. Livländska Orden, som ingick i Tyska Orden och som där hade en självständig status med egna ordensmästare och egen organisation, behandlas inte här.

1.5 Metod

Numismatiska forskningsgruppens arkiv på Stockholms Universitet har sökts genom samt Nordisk Numismatisk Årsskrift från 1957 till 2002 har genomletats, tillsammans med Landskapsinventeringens kataloger (SML 1 – 11).

Där inventarienummer hos Statens Historiska Museum (SHM) fanns, har informationen om några mynt kompletterats med uppgifter registrerade där.

Kungliga Myntkabinettet har besökts och där har ett antal mynt som saknade uppgifter i Numismatiska forskningsgruppen återfunnits.

De framletade lösfynden och depåfynden har registrerats in i en databas. Materialet delas in i fyra kategorier: pfennig (sv. penningar, en databas för både 1300- och 1400-talsmynt), vierchen och schillingar, odaterade mynt samt mynt från skattfynd. Dessa redovisas på kartor (Fig. 4 – 7). Bakgrundsmaterialet har dels hämtats från webbaserat material och dels i litteratur enligt litteraturlistan.

Mynt i brakteatform har åsatts typ enligt Waschinskis tabeller där så varit möjligt.

2. FORSKNINGSHISTORIK

Det har inte gjorts någon tidigare studie av dessa mynt i svenska fynd. Det monetära systemet som sådant är beskrivet i *”Die Münzpolitik im Ordensland und Herzogtum Preussen von 1370 bis 1550”* (Volckart 1996:41ff).

3. ALLMÄNT OM TYSKA ORDENS MYNT

3.1 Tyska Ordens monetära system

Det finns inga skriftliga uppgifter om när Tyska Orden började prägla de olika myntsorterna i de olika präglingsorterna. Ordensreglerna anbefalldes strikt hemlighet vad gäller ekonomiska förehavanden. Förhandlingar och beslut i ekonomiska frågor skedde alltid muntligt (Goldhofer 1999: 205). Präglingsorterna var Danzig, Marienburg, Thorn, Elbing och Königsberg.

Fram till 1370-talet präglades bara penningar (pfennig eller denar) i brakteatform inom Ordensländerna (Fig.3). Schilling (som motsvarade 12 penningar) och mark (som motsvarade 720 penningar) var räkneenheter som användes för att förenkla beräkningar. De präglades inte.

Mynt med högre värde än penningen präglades först under högmästare Winrichs von Kniprode (1351 – 1382 - se tabellerna 1 och 6 nedan). Nuvarande forskning säger att i mitten av 1370-talet började de s.k. vierchen (som motsvarade 4 penningar) och halbscotern (som motsvarade 16 penningar, Fig. 1) präglas (Volckart 1996:41). År 1380 blev dessa nominaler kompletterade med schillingen (som motsvarade 12 penningar, Fig. 2). Därmed följde Tyska Orden den myntordning som gällde i Östersjöområdet på 1300-talet.

Mynten under 1300- till 1500- talen hade ingen valörbeteckning på mynten. Typen och storleken avgjorde värdet på myntet (dvs. mängden silver i mynten). Det fanns en inbyggd obalans i Tyska Ordens monetära system (och i omgivande länders valutor också), silvermängden stämde inte mellan de olika myntkategorierna. Man gjorde så för att låta varje myntslag täcka sina produktionskostnader och det fungerade så att lägre valörer hade proportionellt lägre silverhalt och diskrepansen skulle så täcka kostnaderna (Kenneth Jonsson muntligt). Penningen innehåller t.ex. 0,1 g silver och då ska vierchen innehålla 0,4 g, schillingen 1,2 g och halbscotern 1,6 g. I själva verket innehöll schillingen 1,35 g silver och halbscotern 1,94 g (Volckart 1996: 45).

Betalar en person sin skatt på t.ex. 1 mark i halbscot så betalas 87,3 g silver, betalas med 60 schilling blir silvervikten 81 g, betalas skatten med 180 vierchen så betalar man med 72 g och betalas skatten med 720 penningar betalar man med 72 g silver (Volckart 1999: 46).

Den här situationen var otillfredsställande för Tyska Orden och justeringar gjordes för att komma till rätta med problemet – där också handelspolitiska ställningstagande fanns med i bilden. Orden försökte ansluta Halbscotern till Groschen för att underlätta utrikeshandeln (Volckart 1999: 47).

1 mark	4 firdung	24 scot	45 <i>halbscot</i>	60 <i>schilling</i>	180 <i>vierchen</i>	720 <i>pfennig</i>
	1 firdung	6 scot	11 $\frac{1}{4}$ <i>halbscot</i>	15 <i>schilling</i>	45 <i>vierchen</i>	180 <i>pfennig</i>
		1 scot	1 $\frac{7}{8}$ <i>halbscot</i>	2 $\frac{1}{2}$ <i>schilling</i>	7 $\frac{1}{2}$ <i>vierchen</i>	30 <i>pfennig</i>
			1 <i>halbscot</i>	1 $\frac{1}{2}$ <i>schilling</i>	4 <i>vierchen</i>	16 <i>pfennig</i>
				1 <i>schilling</i>	3 <i>vierchen</i>	12 <i>pfennig</i>
					1 <i>vierchen</i>	4 <i>pfennig</i>

Tabell 1. Mynträkning fr.o.m. 1368.

Schilling kallades solidius på latin.

Pfennig kallades denarius på latin och penning på svenska.

De kursiverade myntslagen var sådana som cirkulerade i myntform, övriga var räknepennningar och fanns alltså inte i fysisk form.

Omkring år 1400 kostade ett par skor omkring 50 penningar, ett par stövlar mellan 120 och 180 penningar (beroende på kvalitet) och ett par handskar mellan 30 och 36 penningar. Sådana summor ville handelsmännen helst ha betalt i mynt med högre silverhalt och där var schillingen att föredra. Halbscotern var avstämd mot groschen (som användes i omgivande länder) beträffande silverhalten, för att underlätta utrikeshandel (Volekart 1999:47).

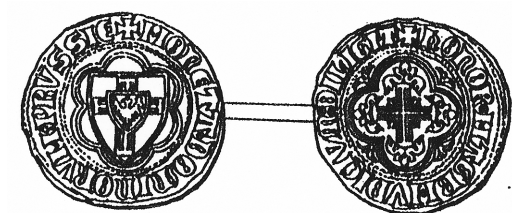

Fig.1 Åt- och frånsida av halbscoter från Winrich von Kniprode ca 1368 – 1380. Text: MONETA DOMINORVM PRVSSIE-HONOR MAG(ist)RI IVDICIVM DILIGIT.

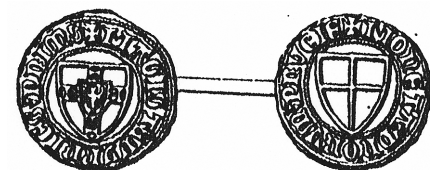

Fig. 2 Åt- och frånsida av schilling från Winrich von Kniprode, ca 1380 – 1382. Text: MAGIST(er) WYNRIC(u)S -MONETA D(omi)NORVM PRVIE.

Fig.3 Ordenspenningar, 1400-tal. Mynten var ensidigt präglade (brakteatform). På grund av frånvaro av text på mynten kan de bara dateras ungefärligt. Bilderna föreställer mynttyper enligt Waschinski 17c, 88f och 124a (från vänster till höger).

3.2 Fynd och spridning

Tyska Ordens närvaro i Sverige började i och med de förläningar som Orden fick av Karl Ulvsson år 1290 som tack för att Orden bistått Ulvsson.

Förutom en penning i Norderö i Jämtland är de flesta lösfynd och hopade fynden gjorda i sydöstra Sverige – Öland, Gotland, Östergötland och Småland, se tabell 2 nedan.

Landskap	Bo	Go	Ha	Jä	Sk	Sm	Up	Vg	Vs	Ög	Öl	Summa
Antal	3	13	5	1	4	31	6	3	1	11	27	105

Tabell 2. Lösfyndens fördelning på landskap

3.3 Fyndsammanhang

Lösfynd/hopade fynd

Lösfynden utgörs av enstaka mynt som upphittats i olika kontexter. Tyska Orden var en kristlig Orden och i deras ritual ingick bön fem gånger om dagen. Därav kan man dra slutsatsen att kyrkor, kloster och kapell är platser som var flitigt besökta. De hittills upphittade hopade fynden eller lösfynden har till större delen hittats just på sådana platser (se tabell 3 nedan samt fyndlista tabell 4 och kartor Fig. 4-6).

Fyndtyp	Schilling	Vierchen	Pfennig	Obestämt mynt	Summa mynt		Kyrka/kloster	Övriga fynd
Lösfynd	9	1	93	2	105		90	15

Tabell 3. De nuvarande lösfynden fördelade på myntslag och fyndkategori

Skattfynd

Hittills har 10 mynt från Tyska Orden hittats i sju depåfynd - se fyndlista tabell 5 samt karta Fig.7. I dessa fynd har sammanlagt 5 768 mynt hittats (av upphittade mynt i depåfynd, utgör Tyska Ordens mynt 0,2 %). Fyndlokalerna är utspridda över hela södra Sverige.

Geografisk spridning

Under den undersökta perioden – 1300 och 1400 talen – ingick Blekinge, Halland och Skåne i det danska riket, Jämtland ingick i det norska riket medan Finland ingick i det svenska riket.

Den förnämsta danska myntstaden var Lund och där myntades det fram till 1377 då den dåvarande myntningen av de s.k. borgarkrigsmynten upphörde. Det förekom alltså ingen myntning i Blekinge, Halland eller Skåne mellan åren 1377 och 1405 och fynd av utländska mynt är talrika (Kenneth Jonsson muntligt). Som framgår av kartorna Fig. 1-4 är det bara något enstaka mynt från Tyska Orden som upphittats i dessa områden. I Norge förekom ingen egen myntning ca 1387-1483, utan den danska myntningen fick täcka behoven.

Inom det svenska området myntades det med bra kvalitet men myntningen räckte inte till för de monetära behoven. För att komma tillrätta med det importerades mycket utländska mynt (Kenneth Jonsson muntligt). Som framgår av kartorna Fig. 1-4 har det hittats mynt från Tyska Ordens myntning på Öland, Gotland och i Mellansverige, med tyngdpunkten i de sydöstra delarna samt några enstaka mynt utanför dessa områden.

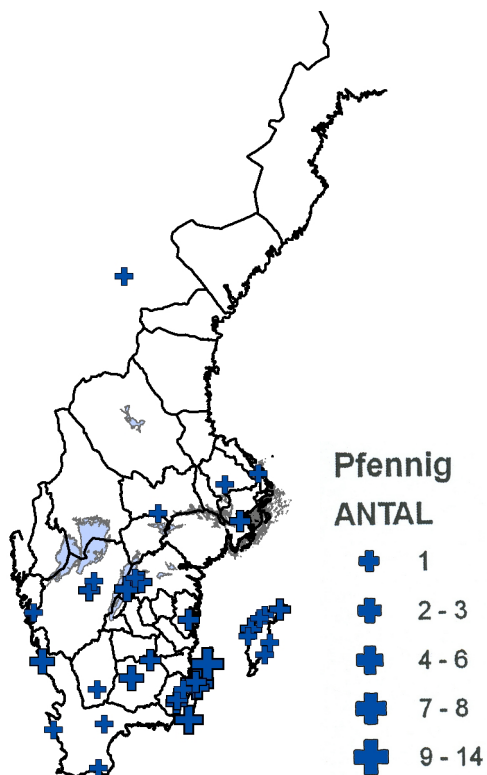

Fig. 4 Lösfynd och hopade fynd av pfennig

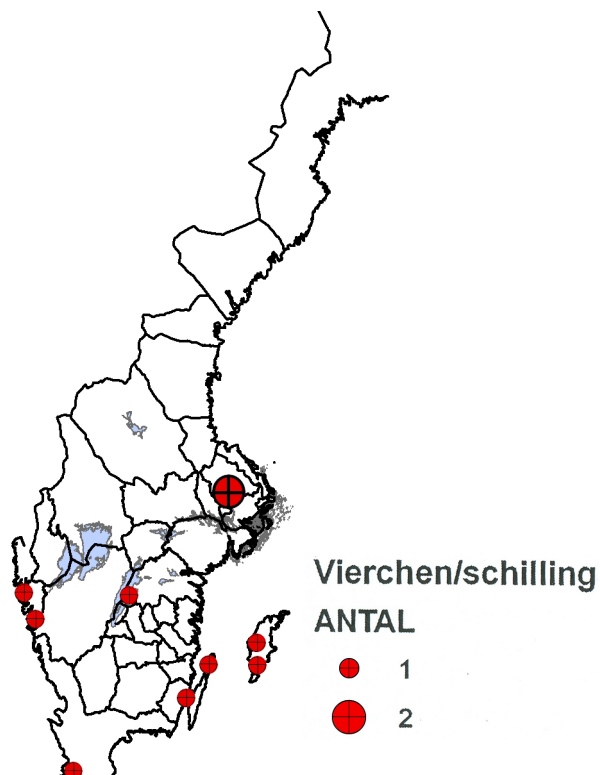

Fig. 5 Lösfynd och hopade fynd av vierchen och schilling

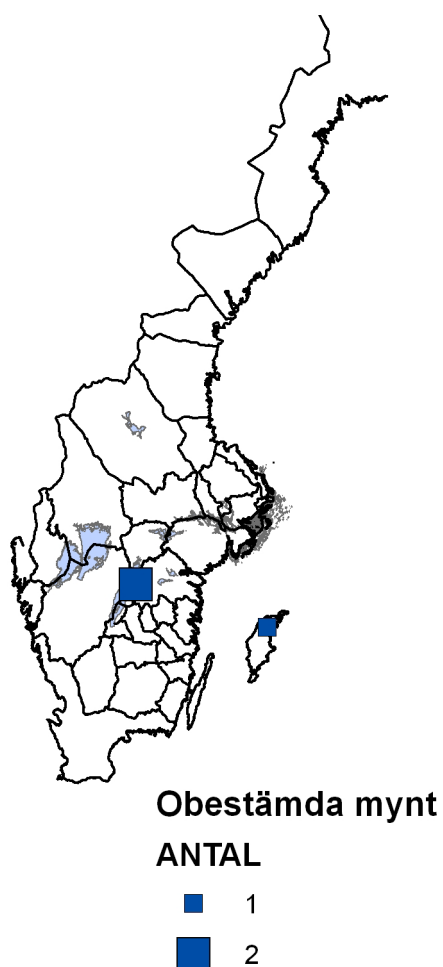

Fig. 6 Lösfynd och hopade fynd av obestämda mynt

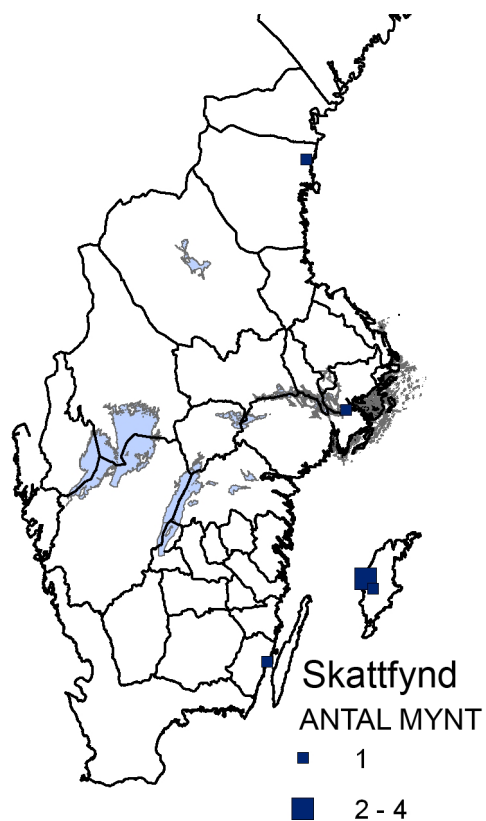

Fig. 7 Mynt i skattfynd

Nr	Landskap	Socken	Fyndort
1	Bohuslän	Dragsmark	Dragsmarks klosterruin
2	Bohuslän	Kungahälla	Augustinerklostret
3	Gotland	Levide	Trädgård (?)
4	Gotland	Stenkyrka	Stenkyrka kyrka
5	Gotland	Visby	St Görans kyrkoruin
6	Gotland	Eke	Guding
7	Gotland	Gammelgarn	Gammelgarn kyrka
8	Gotland	Tofta	Tofta kyrka
9	Gotland	Fårö	Bondans
10	Gotland	Fårö	Fårö kyrka
11	Gotland	Fårö	Langhammar
12	Gotland	Hangvar	Hangvars kyrka
13	Gotland	Othem	Spillings
14	Gotland	Visby	Sankt Görans kyrkoruin
15	Halland	Varberg	Gamla kyrkan
16	Jämtland	Norderö	Norderö kyrka
17	Skåne	Kviinge	Kviinge kyrka
18	Skåne	Stora Köpinge	Stora Köpinge kyrka
19	Skåne	Svedala	Lindholmen
20	Skåne	Helsingborg	Sankt Nikolai dominikanerkloster
21	Småland	Arby	Arby kyrka
22	Småland	Hagby	Hagby kyrka
23	Småland	Kalmar	Gamla staden
24	Småland	Törnfall	Törnfalls kyrka
25	Småland	Växjö	Växjö domkyrka
26	Småland	Åseda	Åseda kyrka
27	Småland	Halltorp	Halltorps kyrka
28	Småland	Hamneda	Hamneda kyrkoruin
29	Småland	Kläckeberga	Kläckeberga kyrka
30	Uppland	Gamla Uppsala	Gamla Uppsala kyrka
31	Uppland	Häverö	Häverö kyrka
32	Uppland	Stockholm	Helgeandsholmen
33	Uppland	Uppsala	Kv. Sankt Per
34	Uppland	Uppsala	Kv. Toven
35	Västergötland	Gudhem	Gudhems kloster
36	Västergötland	Varnhem	Varnhems kloster
37	Västmanland	Fellingsbro	Fellingsbro kyrka
38	Östergötland	Skänninge	Allhelgonakyrkans ruin
39	Östergötland	Västra Tollstad	Alvastra kloster
40	Östergötland	Vadstena	Sankt Per/Vadstena kloster
41	Östergötland	Skänninge	Sankta Ingrid's kloster
42	Öland	Källa	Källa ödekyrka
43	Öland	Bredsåtra	Kapelludden
44	Öland	Högby	Högby
45	Öland	Långlöt	Långlöt kyrka
46	Öland	Räpplinge	Borgholms slott
47	Öland	Räpplinge	Borgs kyrkoruin
48	Öland	Ås	Sankt Johannes Kapell

Tabell 4. Förteckning över fyndplatser för lösfynd och hopade fynd

Nr	Landskap	Socken	Fyndort
49	Gotland	Hejde	Levide
50	Gotland	Stenkumla	Ansarve
51	Halland	Eldsberga	Eldsberga kyrkogård
52	Hälsingland	Jättendal	Lindsta
53	Skåne	Ven	Tuna
54	Småland	Kalmar landsförsamling	Törnebyslätt
55	Uppland	Bromma	Smedslätten

Tabell 5. Förteckning över fyndplatser för depåfynd

Landskapsförkortningar: Bohuslän (Bo), Gotland (Go), Halland (Ha), Hälsingland (Hs), Jämtland (Jä), Skåne (Sk), Småland (Sm), Uppland (Up), Västergötland (Vg), Västmanland (Vs), Östergötland (Ög), Öland (Öl),

Utöver de i tabellen ovan listade fynden, finns även en del av en schilling upphittad år 1919 i Alvastra kloster, Västra Tollstad i Östergötland. För det myntet finns ingen myntherre angiven.

År	Högmästare	Representerad i svenska fynd
1198-1200	Heinrich I Walpot	
1200-1209	Otto von Kerpen	
1209-1210	Heinrich II von Tunna	
1210-1239	Hermann von Salza	
1239-1240	Konrad I von Thüringen	
1241-1244	Gerhard von Malberg	
1244-1249	Heinrich III von Hohenlohe	
1250-1252	Günther von Wüllersleben	
1253-1256	Poppo von Osterna	
1256-1273	Anno von Sangershausen	
1273-1283	Hartmann von Heldringen	
1283-1290	Burchard von Schwanden	
1291-1296	Konrad II von Feuchtwangen	
1297-1303	Gottfried von Hohenloe	
1303-1311	Siegfried von Feuchtwangen	
1311-1324	Karl Bessart aus Trier	
1324-1330	Werner von Orseln	
1331-1335	Luther von Braunschweig-Lüneburg	
1335-1341	Dietrich von Altenburg	
1342-1345	Ludolf von Waitzau	
1345-1351	Heinrich IV Dusemer von Arsberg	
1352-1382	Winrich von Kniprode	1 st. vierchen och 4 st. schilling
1382-1390	Konrad III Zöllner von Rotenstein	
1391-1393	Konrad IV von Wallenrode	
1393-1407	Konrad V von Jungingen	
1407-1410	Ulrich von Jungingen	
1410-1413	Heinrich V Reuss von Plauen	
1414-1422	Michael Kuchmeister	1 st. schilling
1422-1441	Paul Bellinzer von Rusdorf	2 st. schilling
1441-1449	Konrad VI von Erlichshausen	1 st. schilling
1450-1467	Ludwig von Erlichshausen	
1467-1470	Heinrich VI Reuss von Plauen	
1470-1477	Heinrich VII Reffle von Richtenberg	
1477-1489	Martin Truchsess von Wetzhausen	
1489-1497	Johann von Tiefen	
1498-1510	Friedrich von Sachsen-Meißen	
1511-1525	Albrecht von Brandenburg-Ansbach	

Tabell 6. Tyska Ordens högmästare.

4. HANSAN

Handelsunionen Hansan utvecklades under 1200-talet och var under 1300-talet en maktfaktor i Östersjöområdet. I alla större städer fanns tyska gillen som organiserade handeln och i många svenska städer var tyska handelsmän med i de styrande församlingarna.

Kalmarunionen bildades i slutet av 1300-talet för att bland annat stå emot Hansans makt.

I slutet av Albrekt av Mecklenburgs regering var han instängd i Stockholm. En tysk organisation tillskapades för att förse Albrekt och trupperna i Stockholm med förnödenheter från sjösidan – organisationen blev känd som Vitaliebröderna. Efter Albrekts fall började Vitaliebröderna försörja sig

med sjöröveri i Östersjön. De intog Gotland och använde Visby som bas för verksamheten. Visby hade på den tiden spelat ut sin roll som bas för Östersjöhandeln, men de tyska koggarna måste passera Gotland på sin väg till Stockholm. Hansan led svårt av detta sjöröveri och år 1398 såg sig Tyska Ordens högmästare Konrad von Jungingen (se tabell 6 ovan) föranledd att invadera Gotland och intog då ön och drev ut Vitaliebröderna. Han innehade Gotland till år 1408 då ön såldes tillbaka (för 6 000 engelska gulddubloner – en för tiden mycket stor summa) till Danmark (drottning Margareta).

Hansan och Tyska Orden var två skilda organisationer, den ena en handelsorganisation och den andra en militär organisation. De städer som var tongivande inom Hansan – Lübeck och Hamburg – var de som en gång finansierat det sjukhus i Accra i Palestina, där Tyska Orden hade sin upprinnelse.

5. ANALYS OCH SLUTSATS

De mynt som beskrivs här utgör en liten del av de mynt som hittats i lösfynd/hopade fynd (0,7 % av totala mängden mynt) och i depåfynd (0,2 % av den totala mängden mynt).

Kyrkorna på den här tiden var mörka och golvbrädorna grova med stora springor så ett mynt som tappats eller offrats i kyrkan tenderade att stanna kvar där (Klackenberg 1992:34-36). Då övervägande delen av dessa lösfynd är gjorda i sydöstra Sverige, i kyrkor och i områden där Tyska Orden rörde sig, kan man förmoda att mynten delvis tappats av Ordens riddare, Ordens präster eller sergeanter/medlemmar inom Orden och delvis av andra som accepterat Tyska Ordens mynt som betalningsmedel. Den helt övervägande delen måste emellertid ha kommit till Sverige via handel precis som andra utländska mynt i svenska fynd.

Det är oftast kyrkor och kloster som av olika anledningar blivit undersökta arkeologiskt och så blivit överrepresenterade som fyndställen. Man kan tänka sig att fynd även kan göras på de gods och gårdar som Tyska Orden fått i förläning samt den komtur som etablerades i Årsta – men dessa platser är inte undersökta ännu.

Depåfynd är ditlagda med avsikt och har alltså behandlats på annat sätt än lösfynd – som ju är borttappade mynt. Myntsystemen på denna tid byggde på ett ädelmetallinnehåll som motsvarade myntets nominal. De i depåfynden återfunna mynten från Tyska Orden torde ha inkluderats i depån på grund av sitt ädelmetallvärde. Fyndlokalerna är utspridda över södra Sverige med något enstaka mynt bland 1000-tals mynt från Sverige och Danmark – så det torde vara så att dessa mynt från Tyska Orden hanterats på detta sätt på grund av deras ädelmetallvärde som betalningsmedel i Sverige.

Hansan hade en relation till Tyska Orden – vilket visas i det faktum att tyska Orden ingrep på Gotland när Hansan fick problem med det sjöröveri som utgick därifrån.

6. SAMMANFATTNING

Det är ett fåtal mynt från Tyska Orden som hittats i Sverige som lösfynd (105 st.) och ännu färre som depåfynd (10 st.) Det är svårt att dra några vittgående slutsatser från detta material.

Då mynt på medeltiden hade sitt värde utifrån värdet av de ädelmetaller som ingick i myntet, kunde man handla över gränser – så länge mynten var kända och accepterade. Tyska Orden försökte med präglingen av halbscotern ansluta till groschenvalutan för att underlätta handeln (Volckart 1999:47). Även i Sverige – där det ju på denna tid fanns mynt med nominellt värde – accepterades mynt från Tyska Orden på grund av silvervärdet.

Eftersom de mynt som hittats i hopade fynd eller som lösfynd oftast är av liten valör (penningar) som ju bara innehöll 0,1 g silver och är upphittade i klerikala sammanhang i områden där Tyska Orden har en närvaro, kan man dra slutsatsen att dessa mynt är borttappade av Ordens personal vid kyrkobesök.

Med depåfynden är det en annan sak – de är väldigt få, även i depåer med stort antal mynt – och lagda i depån med avsikt. Här kan dra slutsatsen att dessa mynt är mynt som accepterats av andra än

Tyska Ordens personal och nedlagda i depå tillsammans med mynt från både Sverige och omgivande länder.

Det finns med all sannolikhet fler mynt att hitta i framtiden – eftersom Tyska Orden innehade ett antal gods och gårdar som de fått i förläning, kan man förmoda att på dessa platser återfinna mynt från Orden.

7. LITTERATUR

Craig, W.D. 1954 *Germanic coinage (Charlemagne through Wilhelm II)*. Mountain View 1954

Goldhofer, J.P. 1999 *Der Beginn der Schillingprägung in der Ordensmünzstätte Danzig*. Geldgeschichtliche Nachrichten 192, 205 - 209

Klackenberg, H. 1992. *Moneta nostra. Monetariseringen av medeltidens Sverige*. Lund.

Landskapsinventeringen – SML 1 – 11, utgiven av Kungl. Myntkabinettet, Statens museum för mynt-medalj- och penninghistoria. Stockholm 1982-2004.

Nordisk Numismatisk Årsskrift, 1957 – 2002, Köpenhamn/Oslo/Stockholm

Waschinski, E. *Brakteaten und Denare des Deutschen Orde*, Frankfurt a.M. 1934.

Volckart, O. 1996 *Die Münzpolitik im Ordensland und Herzogtum Preußen von 1370 bis 1550*. Wiesbaden 1996

Bakgrundsmaterial:

www.smb.nu/svenskakrig/ (Smb = Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek)

www.popularhistoria.se/ Allmänt om Tyska Orden

www.sv.wikipedia.org/wiki/Nordiska_mynt Allmänt om myntning i Norden från 800-talet och framåt.

www.cresor.se/Mazurien/Tyska_Orden.pdf uppsats av Curt Sjöholm

Andra källor:

Numismatiska Forskningsgruppens arkiv, Stockholms Universitet.

